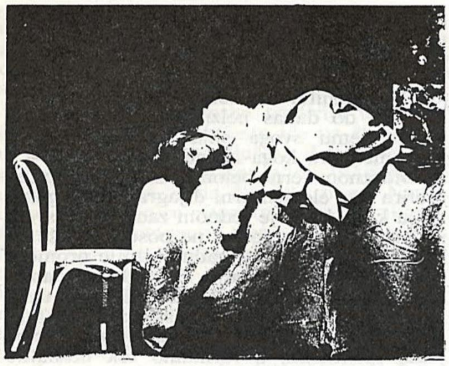

»izgubljeni sin«, mestno gledališče, ljubljana

INDEKS KNJIGA

KRETANJA TV DRAMATURGIJE

Antologija TV drame 3, izdanje Televizije Beograd, 1975.

Treća knjiga Antologije televizijske drame koju je Beogradska televizija objavila kao specijalno izdanje, zamišljena je kao svojevrsni nastavak prve dve, objavljene 1969. godine, koje su imale za cilj da sačuvaju od zaborava najbolje domaće tv drame, a da istovremeno budu dokumenat i podsetnik razvojnog puta domaće televizijske dramaturgije. Prve dve sveske, u kojima srećemo imena pisaca starije generacije kao što su Đorđe Lebović, Aleksandar Popović, Sveta Lukić ,Aleksandar Obrenović, Momčilo Milankov i druga, upućuju čitaoce ka jednom od najbitnijih činilaca televizijskog medija — ka elektronskoj tehnici snimanja kojoj su saobražene i drame. Razvojni put televizijske drame, dakle, umnogome je zavisio ne samo od novih izražajnih mogućnosti tv tehnike, već i od sposobnosti i umešnosti redtelja da najbolje iskoristi kreativne mogućnosti još uvek nesavršene kamere i miksete. Činjenica je da upravo u tim pionirskim godinama domaće televizije, drama dostiže svoje prve trenutke zrelosti i zavidan kvalitet uprkos ograničenjima koje sobom donosi studijski rad.

Treća knjiga Antologije, u kojoj se nalazi izbor drama izvedenih na Prvom programu između 1970 i 1975. godine, pokazuje put kojim je televizijska dramaturgija krenula. Nekada snimana isključivo u studiju, tv drama je prešla u eksterijere, ali je zadržala izvesne osobine koje je još uvek distanciraju od filma. Promena tehnologije snimanja, istovremeno je predstavljala šansu za pojavu novih, mlađih televizijskih dramatičara, koji, oslobođeni ograničenja koja im studio nameće, u televizijsku dramu unose elemente filmskog i time vrše pomeranje u principima televizijske dramaturgije. Reč je, naime, o postepenom nestajanju psihološko-literarne tenzije na račun narativne. Film priča slikom, a elektronska kamera slikom i dijalogom.Zbog toga se u novoj televizijskoj dramaturgiji drame kao što su »Daleko je Australija« Bojane Andrić, »Čep koji ne propušta vodu« Branka Reljića ili »Kraj nedelje« Ferenca Deaka, mogu označiti rodonačelnicima drame-filma, gde je dramatičnost u fabuli, strukturi i psihologiji primarna televizijskom, a kinestetičnost, ritam i montaža — filmskom mediju. Takođe, u Trećoj knjizi Antologije, uočljive su i druge promene televizijske dramaturgije, koje su još uvek u fazi ispitivanja i proveravanja u praksi. Tu, pre svega, mislim na širok dijapazon tema koje zalaze u različite oblasti života, na veristički tretman koji se često okreće feljtonizmu i na druge odlike.

Od autora koji zaslužuju pažnju, osim navedenih, spomenuo bih još Milana Šećerovića i Veroslava Rančića. Prvoga zbog izrazitih komediografskih osobina, istaknutih u drami »Andra i Ljubica«, a potonjeg zbog sposobnosti da uobliči dramatične prizore borbe čoveka i stihije prirode u drami »Vode rastu odozdo«.

Urednik ove Antologije i autor predgovora, Vasilije Popović, iznosi nove podatke o načinu saradnje sa autorima. On utvrđuje da se veliki broj autora televizijskih drama, od kojih su neki zastupljeni i u ovoj knjizi, poslednjih godina regrutuje iz redova pisaca amatera, dakle iz redova neprofesionalnih pisaca i da se zbog toga i televizijska drama okreće problemima svakodnevnog, utilitarnog života. Ti autori nastoje da iziđu iz kruga građanskih tema i ambijenata, čime postižu autentičan izraz i približavaju televizijsku dramu etici društva, šire uzev. S druge, pak, strane, obiman repertoar televizije uvek će ostaviti mogućnost talentovanim autorima da ostvare svoje ambicije, ali i samom mediju da preispita svoje široke dijapazone izražajnosti.

Radomir Putnik

IZMEĐU PODUHVATA I REALIZACIJE

Savremena književnost u Bosni i Hercegovini »Izraz«, novembar—decembar, 1974., XVIII, broj 11 — 12

Svjedoci smo vrijednih kulturno — umjetničkih akcija, što se u posljednje vrijeme organizovano preduzimaju na republičkom nivou u Bosni i Hercegovini, među kojima se svojom važnošću i istorijskom dalekosežnošću osobito ističu: priprema i održavanje Sabora kulture, postavka likovne izložbe: »Umjetnost Bosne i Hercegovine; 1945 — 1974«, kao i panorama: »Savremena književnost u Bosni i Hercegovini«, koju donosi renomirani sarajevski časopis za književnu i umjetničku kritiku — »Izraz«.

Naime, i prije ovog »projekta« redakcije »Izraza«, i ranije su činjeni pokušaji vrednovanja savremene bosansko — hercegovačke književnosti. Još 1949. godine pojavio se: »Zbornik savremene bosansko — hercegovačke proze«, a, zatim, slijede: »Izbor književnih radova 1941—1951«, te: »Svetlo i tamno«, knjiga Slavka Leovca u kojoj donosi pregled književnosti od 1918—1956, stvarane na bosansko-hercegovačkom području, kao i: »Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze«, u izboru Maka Dizdara. Vuk Krnjević objavljuje: »Antologiju pripovjedača iz Bosne i Hercegovine«, Risto Trifković, pak: »Savremenu književnost u Bosni i Hercegovini«, a Novica Petković: »Tendencije u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine«. Nenad Radanović vrši izbor: »Poslijeratne pripovijetke u Bosni i Hercegovini«, dok Staniša Tutnjević piše oglede o bosanskim pripovjedačima, pod nazivom: »Radi svoga razgovora«, a Dragoljub Jeknić u knjizi: »Od danas do sutra« raspravlja o bosansko-hercegovačkoj poeziji. Objavljen je, takođe, i: »Simpozij o savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine«, održan 1971. godine u Sarajevu.

Međutim, panorama poslijeratne bosansko-hercegovačke književnosti, i pored svih nužnih i subjektivnih manjkavosti, ima najambicioznijn koncepciju antologijskog preispitivanja književnog stvaranja na određenom geografskom području i za određeni vremenski period. U dvobroju za novembar — decembar 1974. godine, »Izraz« predstavlja savremenu bosansko-hercegovačku poeziju i prozu, a: »zbog obimnosti materijala«, »dio o estetičkoj, historijskoknjiževnoj i kritičkoj misli«, od rata naovamo, najavljen je u dvobroju »Izraza« za april — maj 1975. Iako je ovaj poduhvat rađen na nivou Redakcije, napominje se da je poeziju uredio Kasim Prohić, na prozi je radio Radovan Vučković, a za planirani dio o književno-naučnoj građi, »zadužen« je, prevashodno, Juraj Martinović. Zastupljeno je 27 pjesnika, počev od Maka Dizdara, do Milana Nenadića, i 14 prozaista; od Meše Selimovića, sve do Nedžada Ibrišimovića. Zastupljeni su, naravno, pisci prema kvalitetu i prisustvu u bosansko-hercegovačkom književnom životu, a nije pokretano pitanje: »ko sve pripada bosansko-hercegovačkoj književnosti«. O sporednijim piscima date su kraće opaske u središnjem dijelu dvobroja, naslovljenom »Izvanjac kao književni fenomen ili kako misliti kritički čin izdvajanja« i u završnom tekstu: »O ostalim piscima«. Osjeća se veliko prisustvo mlađih pjesnika i kritičara, što može biti znak stasanja zrelih početnika, ali i opasna mogućnost klanovskog forsiranja pojedinih autora, pod plaštom iznošenja poetike i odbira što ne plediraju na definitivan sud, premda se nameću kao određena valorizacija.

Jer, diskutabilno je da li je zbirka Marka Vešovića: »Nedelja«, kojoj se mora priznati izrazita gustina poetskog tkanja pjesama, takav datum i doprinos bosansko-hercegovačkoj poeziji, jer je karakteriše i knjiška, ishitrena hermetičnost, pa da najuspeliji dijelovi pjesničkih opusa Šukrije Pandže i Vladimira Čerkeza, budu umjetnički drugostepena pojava, tek uzgred pomenuta. Zatim, otvoreno je pitanje da li je ova panorama mogla biti proširena pjesničkim imenima Ise Kalača, Dragoljuba Jeknića, Krešimira Šege, dobitnika dviju značajnih jugoslavenskih nagrada, ili, nekim pjesničkim opusom najmlađih bosansko-hercegovačkih pjesnika, od Ranka Risojevića, do Ružice Komar, pomenutih samo radi informacije, a: »od kojih su neki, možda, trebali da se nađu i u antologijskom izboru«, po mišljenju sastavljača ove antologije. Možda je i pjesničko djelo Ljubice Ostojić moglo umjetnički ravnopravno da se nađe uz ostvarenja Dare Sekulić i Mubere Pašić. Opravdanim se nameće i dilema da li proza Vojislava Lubarde, nosi obilježje visoko-umjetničke, angažovane artikulacije. Ovi i drugi pisci dobiće, vjerovatno, adekvatniji tretman kada dođe: »srećni čas novog prevrednovanja«.

Veliki nedostatak pomenute panorame jeste potpuno prenebregavanje postojanja i razvitka dramske književnosti. Jer, Miodrag Žalica je ovdje predstavljen kao pjesnik, iako je značajniji njegov dramski rad od pjesničkog. Slavko Šantić se tretira kao pjesnik, iako je isto toliko značajan po svom radu na drami. O dramskom stvaralaštvu Miroslava Jančića, Derviša. Sušića, Seada Fetahagića, Nedžada Ibrišimovića i Anđelka Vuletića, ili uopšte nema pomena, ili su istaknute samo najšknjije matuknice.

Čini se da bi ovaj poduhvat bio stvaralački i umjetnički cjelovitiji da je svakoj književnoj vrsti, značajnoj za poslijeratnu bosansko-hercegovačku književnost posvećen po jedan broj »Izraza«, u kome bi mogli da se nađu i reprezentativni pasusi iz djelâ predstavljenih pisaca.

Napokon, treba reći riječ — dvije i o stilskim osobenostima kritičkih tekstova, zastupljenih u navedenom dvobroju »Izraza«. Osnovna karakteristika ovih tekstova jeste analitičko-estetičko prosuđivanje ključnih koordinata pjesničkih i proznih opusa pojedinih pisaca, ali se rijetko susreće istorijski vrednosni sud, što je i razumljivo, pošto stvaralački usponi i eventualni preobražaji književno-umjetničke vokacije bosansko-hercegovačkih pisaca, sem Maka Dizdara i Brate Pavlovića, još uvijek i živo traju. Ima u ovoj polifonoj kritičkoj panorami, na kojoj je Uredništvo »Izraza«, upavo, i insistiralo, zrelih, prihvatljivih i zanimljivih procjena osobenosti i vrijednosti analiziranih djela,

ali ima i providne apologetike i neujednačenog idejno-estetskog šarenila »timskog rada«. Nasuprot suptilnim analizama pojedinih, osobito starijih kritičara, susrećemo i mucave, ili, zapjenušano-isprazne napise kakav je, recimo, tekst Slobodana Blagojevića o poeziji Veselka Koromana. Novica Petković na primjer, počinje svoj tekst o poeziji Mubere Pašić konstatacijom da ta poezija nije vrednosno ocijenjena u kontekstu bosansko-hercegovačke poezije, pa čitalac očekuje da on »ispravi« tu grešku, međutim, sav tekst intoniran je zagovaranjem vlastite poetike, u ovom slučaju čisto jezičkog pristupa književnosti kao umjetnosti. Interesantno je da mnogi tekstopisci prvog dijela dvobroja, polaze od estetičkog mjerila Bogdana Popovića, da pjesma mora biti »cela lepa«, iako je sav »projekat«, u osnovi koncipiran u duhu prihvatanja isključive modernosti oblikovnog postupka. Začuđujuće je odsustvo brojnih eminentnih kritičarskih perâ sa ovog područja, čiji glasovi znače istinsku naučnu vrijednost, te na ovaj »projekat« djeluje namjerno »podmlađen« i jednostrano isforsiran.

I pored svih ovih i sličnih primjedbi, diskutabilnih kolopleta i dovođenja pod sumnju subjektivne pristrasnosti, kao objektivno prisustvo nužnih antologijskih nedovršivosti, panorama »Izraza«, ipak, predstavlja stvaralački duboko smislen impuls traganju za konačnijim i što adekvatnijim procjenjivanjem i projiciranjem: »dinamizma književne riječi« u Bosni i Hercegovini, od drugog svjetskog rata, do danas. A čitav društveni, pa i umjetničko-književni život ove naše republike, obilježen je spletom složenih međuodnosa, istinske humanizacije i neprekidnog stvaralačkog uspona, pa su svi ovakvi pokušaji objektivnog vrednovanja pređenog puta i postignutih rezultata, značajni presjeci dosadašnjeg i podsticajna izvorišta budućeg rada kod nas.

Preostaje nam jedino da sačekamo i najavljeni dvobroj »Izraza« za april — maj, te da i na osnovu naučne građe o bosansko-hercegovačkoj savremenoj književnoj materiji iskristališemo definitivniji sud o čitavom poduhvatu Uredništva »Izraza«.

Nedeljko Kravljača

BLAŽE KONESKI: »ZAPISI«

»Makedonska knjiga«, Skopje, 1974

Poslednja pesnička knjiga Blažeta Koneskog i posle devetnaest godina, još jednom toliko ubedljivo pokazuje besprekorno čisti lirski profil ovog pesnika. To je poezija koja izvire ne po sili verbalnih i artističkih asocijacija, već po sili najčistije emotivne vokacije koja nadmašuje naivni ispovedni govor uzdižući motiv inspiracije do njegove klasične lirske suštine.

Kad se govori o poeziji ovog pesnika, kritičari su obično skloni previdu preforsirajući u njoj češće emotivnog na račun racionalnog elementa. Naizgled jednostavan, ispod svoje lirske površine rukopis Zapisa krije virove intuitivnih simboličkih značenja. Iako poznat i arhetipski diferenciran, skladni krug motiva ovde je povučen individualnim lirskim potegom. Formalno jednostavni, tekstovi zapisa frapiraju zrelom sintezom emocionalnog i racionalnog. To je harmonija izvanredno jedrog i nenametljivog lirskog govora koji je sastavljen iz međusobnih fino protkanih prozračno-tamnih motivskih i stilsko-izraznih segmenata.

Motivski rukopis *Zapisa* kreće se između prozračnog prostora uspomene čiji je izvor »daleka detinjska noć« i između prostora osame i bola kroz koga pesnik ide bez trevoge, kao prema zaboravu i smrti. Neminovno silaženje u »tamnu dolinu«. I sve je smireno kao kod mrtvih priroda Sezanovih, romori samo tajni i svečani govor tragičnog osećanja. Jedan reklo bi se pilkeovski inspirativni radius lire. Čisti lirski motivi, nenarušeni balansiraju preko disonantno, no meko obojenih, svetlo-zgasitih gama pesnikovog raspoloženja. Uspomena na detinjstvo, san i osamu. Između idealnog kruga tih pojmova koji daju ontološku boju metafori, svodi se kompletni lirski prostor *Zapisa.* On se modelira i nijansira dobijajući konačno samračni valer u kome su svetlo i tamno izmirile svoje prisutne kontraste. Takav stilski rafinman daje rukopisu skladan i zasićen volumen. Iako je uspomena »daleke detinjske noći« bistra i iako navraćanje prema njoj boli, bol je ipak skroćena lucidnom pesnikovom spoznajom da »nema povratka uzvodno«. Ni trunke afektacije. Ta spoznaja u stvari celosno određuje smirenu stilsku horizontalu lirske struje u *zapisima.* Na taj način intimno sudbinsko našlo je ovde čistu transponaciju. Metaforička rezonanca rezignacije nije izvučena konvulzivno, već intuitivno spoznajno. Pesničke slike i stanja su izbalansirani rafinirano, zrelim racionalnim postupkom pri čemu su kontrasti umekšani. To sa svoje strane pretpostavlja sugestivnu moć te poezije da smiruje i ispunjuje harmonijom, iako njeni vokali sublimiraju u sebi, pre svega, predeo zamračenih motiva«: uspomenu, bol osamu.

Kompozicijska strana *Zapisa* je jednostavna. Knjiga je podeljena na zapise u stihu i zapise u prozi. Formalno tako, no na tematsko—motivskim planom ta dva dela se ne isključuju ni u jednom momentu, prelivajući se jedan u drugi. *Zapisi u stihu* su u stvari raskošniji i sočniji u lirskom elementu od *zapisa u prozi.* U njima, preko naizgled jednostavnog toka rukopisa u nekim pesmama (kao na primer u »Jelen samak« i »Leptir«) u kojima se lirski govor zgusnuje do zatamnjenosti u svom znakovnom valeru, potrebno je duboko iniutivno ronjenje kako bi se otkrio dugi plast simbola. Ipak i pored parcijalnog prisustva te izvesne »zatamnjenosti« *Zapisi* predstavljaju (a to je slučaj sa celom poezijom ovog pesnika) lirski govor oslobođen afektivnog »terora« metafore. Ona u njih nije arabeska, nije tvrdo fiksirani ornamentalni elemenat, već je rastvorena, fluidna i podatljiva ronjenju. Težeći ka sublimaciji, kod nje možemo govoriti pre svega o njenoj simboličnoj nego komparativnoj funkciji.

Zapisi u prozi su škrtiji u koloritnosti, u svojoj lirskoj vokaciji, bez razlike što oni pokrivaju istu temu i motive kao *zapisi u stihu.* No kod njih je tekst uglavnom sveden na refleksivnu poentu koja svakom zapisu, pojedinačno, iluminira srce motiva. Na taj način *zapisi u prozi* ovde kao da predstavljaju jednu malu kompoziciju lirskih teza. Neke od njih (kao »Trenutak« i »Razgovor«) i počinje direktno takvom tezisnom refleksijom.

No, u celini posmatrano, u Zapisima Koneski i nije težio toliko prema formalnoj, koliko prema tematskoj i motivsko-stilskoj kompaktnosti rukopisa. Makedonska poezija ovom knjigom bogatija je jednim prozračno čistim lirskim ostvarenjem.

Eftim Kletnikov

Prevela sa makedonskog: Elena Dimitrijevik

»POSLEDNJA ČAROLIJA«, Fernando Pesoa, pesme, LIBER,

Zagreb, 1974., prepev i pogovor Mirka Tomasovića

Ime pesnika Fernanda Pesoe (Fernando Pessoa) je danas uz Kamoinšovo verovatno najpoznatije ime portugalske književnosti. Do pre dvadesetak godina on je, međutim, i u sopstvenoj zemlji bio veoma malo poznat. Za života Pesoa je objavio tek jednu knjigu pesama, nekoliko poema i estetičkih rasprava u časopisima. Rođen je 1888. najveći deo života proveo je u Lisabonu, gde je i umro 1935. Pravi interes za njegovo delo počinje da se javlja pedesetih godina, i to uglavnom zahvaljujući Francuzima. Do sada se samo u Francuskoj pojavilo više od deset knjiga prevoda Pesoine poezije. Ona je međutim, sada prevedena na sve važnije evropske jezike i predstavlja značajni prilog književnosti takozvanih malih naroda

Iznenađenje našeg čitaoca koji se nađe u situaciji da upozna, makar i u ograničenoj meri delo ovog pesnika, biće potpuno. S ovim iznenađenjem — reč je o pravom i velikom pesniku u razmerama svetske moderne književnosti — skopčano je i saznanje o jednoj nama potpuno stranoj tradiciji i kulturi, čiji je predstavnik Pesoa. Jer ma koliko nam Pesoino delo govori o njegovom poznavanju Bodlera, Remboa, Apolinera i Marinetija, ili moderne filozofske, religijske i teozofske literature, ono izvire iz jedne veoma bogate i raznovrsne luzitanske literarne tradicije, sa kojom nam tek predstoji da se upoznamo.

Pesoa je pesnik lirske kontemplacije. Ako bi se tražilo osnovno obeležje njegove poezije onda bi to bila refleksivnost. Međutim, Pesoa je pesnik koji ne razmišlja na *jedan način:* Pesoa je pesnik koji u sebi sadrži nekolicinu pesnika, a to znači i ne koliko različitih, međusobno malo usaglašenih, sistema mišljenja. Težnju za multipliciranjem sopstvene pesničke ličnosti (koja se prvi put pojavila u nemačkom romantizmu) Pesoa je pokušao da ostvari u sferi pesničkog čina. Pisao je pod nekoliko pseudonima — a sam je govorio da su to heteronimi — od kojih su najznačajniji Alberto Caeiro, Ricardo Reis i Alvaro de Campos, pored njegovog pravog imena: Fernando Pesoa. Svaki od pomenutih heteronima podrazumeva posebnu pesničku biografiju, temperamenat, posebno obrazovanje i kulturu, zainteresovanost za sasvim određene probleme. Iako je, na primer, Reis katolik heleništičkih ideala, po zanimanju je lekar, a po političkoj vokaciji buntovnik i oportunista — usled čega je prognan u Brazil. Njegove pesme su bliske tradiciji klasične rimske lirike. Nasuprot Reisu, Alvero de Campos je čovek modernog doba koji je sav obuzet dvadesetim vekom i onim što pesnik naziva »duboko danas«, vekom brzine, mašina, tehnike i tehnologije. Njegovi biografski podaci govore da je on »tip portugalskog Jevrejina«, inženjer brodskih mašina s diplomom Glazgovskog univerziteta«. On je pesnik eruptivne snage, piše u dugim stihovima, i prema svetu uvek zadržava stav ironične distance. Njegovu poeziju karakteriše izvanredna načitanost, pa se može reći da je on najbliži pravom biću svog duhovnog oca. Kamposova poezija anticipira neke od danas modernih ideja i stilskih postupaka u književnosti. (Nije bez razloga Alen Boske Kamposa nazvao »prvim pesnikom modernih vremena«.)

Iza ovih heteronima i ove zbilja originalne poetike krije se jedno protejsko nemirenje sa svetom datosti. Pesnik ne želi da se ičim ograniči, omeđi; on ne želi da bude samo *ja,* već *mi.* (»Biti samo jedan, to je tamnica; biti ja, to je uopšte nebiti«.) On želi da dosledno iskaže svu razdvojenost i razlomljenost sopstvene psihe: on izlazi iz sopstvene biološke teskobe multiplikacijom, težeći da prevaziđe biološke okvire sebe kao subjekta i da bude najbliži pravom glasu — ne svog unutrašnjeg bića, već svojih unutrašnjih bića.

Zvonimir Kostić

ISPRAVKA

U broju 193, od marta ove godine, omaškom je promenjeno ime autora i naziv teksta. Umesto imena MILAN MITROVIĆ treba da stoji MILOVAN MITROVIĆ, a naziv teksta umesto objavljenog ČOVEK I VREDNOST treba da bude ČOVEK I VREDNOSTI.

Redakcija se izvinjava autoru teksta i čitaocima.

REDAKCIJA »POLJA«